

УДК 929+330.8

Добролюбська Г.І.,

доцент кафедри економіки та підприємництва

Одеської державної академії будівництва та архітектури, *dobrogive@gmail.com***Добролюбська Ю.А.,**

д.філос.н., професор, завідувач кафедри всесвітньої історії та методології науки

Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського, *jdobrol@ukr.net*

Україна, м. Одеса

ІСТОРИЧНА ТА ЕКОНОМІЧНА СПАДЩИНА Ф. БАСТІА

Серед діячів французької економіко-теоретичної школи постать Фредеріка Бастіа заслуговує самостійного дослідження. Французький економіст 19 століття проповідував гармонію інтересів капіталу і праці, представляючи капіталістичний лад як «природну» організацію суспільства. Бастіа відкидав факт збагачення капіталістів і зубожіння трууючих. Взаємини між класами Бастіа розглядав як обмін послугами, а прибутки капіталістів як процент на капітал.

Ключові слова: протекціонізм, меркантилізм, економічна політика, історична біографія, економіко-теоретична школа.

Постановка проблеми. Серед діячів французької економіко-теоретичної школи постать Фредеріка Бастіа заслуговує самостійного дослідження. Бастіа переважно характеризують як обдарованого одинака, який не мав попередників та не залишив послідовників. Також часто його сприймають як публіциста, іноді навіть сатирика, який писав на теми економічної політики і не вніс жодного значимого внеску в розвиток економічної теорії. У статті ми спробували показати, що ця оцінка невірна, і простежили вплив ідей Бастіа на економістів наступних поколінь.

Аналіз досліджень та публікацій. Історична та економічна спадщина Бастіа майже не притягала уваги дослідників. В узагальнюючих працях, присвячених розвитку науки в епоху Просвітництва, його ім'я згадується лише поспіль з іншими діячами часу [7]. У монографії Т.Л. Лабутіної коротко охарактеризована суспільно-політична діяльність вченого, його намагання розширити межі контролю над виробництвом та торгівлею [6]. Науково-популярна енциклопедія М.Блауга присвячує Бастіа лише дві сторінки, які містять виключно біографічні відомості [5]. Аналогічно лише короткі дані надає М.І. Туган-Барановський в нарисах історії політичної економії [8]. Єдиною узагальнюючою працею, цілком присвяченою Фредеріку Бастіа, є невеличка монографія Д. Рассела, видана наприкінці 1960-х років [9].

Ця стаття має мету притягнути увагу до наукової спадщини Фредеріка Бастіа (1801–1850), одного з найяскравіших представників французької економіко-теоретичної школи.

Виклад основного матеріалу. Клод Фредерік Бастіа народився 29 червня 1801 р у французькому місті Байона. Місто, розташоване біля кордону з Іспанією, при впадінні річки Адур в Атлантичний океан, з давніх-давен славилось своїми купецькими і ремісничими традиціями. Байона була також важливим проміжним пунктом, що дозволяв торговим судам, які слідували з Португалії та Північної Іспанії в Бордо, сховатися від туманів і штормів Біскайської затоки. З початку Нового часу мешканці міста ходили в далекі рейси – до берегів Африки, в Ост-Індію, в Вест-Індію (на Антильські острови та на Бермуди), в Північно-Американські колонії та Канаду. Торгівля починає втягувати в свої операції навколишні селянські

господарства, але розвивається і промисловість. Байонська шинка стала відома в Європі пізніше байонського шоколаду – підприємливі байонці одними з перших в світі організували його виробництво в товарних кількостях, переробляючи какао і тростинний цукор, що поставлявся з-за океану. Байонці наполягають також на своєму пріоритеті винахідників всім відомого майонезу, вважаючи, що це найменування є спотвореним місцевого «байонезу» [6, с.124–125].

В середні віки Байона стала також важливим політичним центром – тут розташовувалася резиденція єпископа Нижніх Піренеїв. У Новий час, поряд з торгово-промисловим, зросло оборонне значення Байони. Місто виявилось ключем до контролю над західними проходами в Піренеях. Протягом XV–XVII ст. місто витримало 14 облог і нападів, але жодного разу не було узято. У 1647 р. згідно плану маршала Вобана тут зводиться фортеця – парадоксальним чином саме тоді, коли торгівля через Байону знижується і майже припиняється. Цей занепад торгівлі стався після того, як байонці, прагнучи запобігти періодичне обміління своєї гавані, відсунули від міста гирло річки Адур. Поряд з цим, почасти природним фактором, позначилася і загальна деградація французької торгівлі, що стала наслідком введення обмежувальних заходів в епоху меркантилізму.

Новий розквіт Байони починається з 1784 року, коли місто набуває статус Портом-франко і включається до списку міст, через які підприємці мають право вести торгівлю з Америкою. Саме в цей час дід Фредеріка Бастіа засновує торгову компанію, яка швидко стає в ряд найбільш успішних підприємств міста. Торговий дім Бастіа здійснює оптові експортно-імпорتنі операції між Францією та Іспанією, простіше кажучи, набуває у французьких виробників товари для продажу в Іспанії, закупаючи там те, що знаходить збут у Франції [6, с.136].

Цей період процвітання був перерваний революцією. У 1791 р. Франція отримує свій перший єдиний митний тариф, що має обмежувальний, а значною мірою і заборонний характер. Два роки по тому Конвент встановлює нетарифні обмеження на ввезення англійських товарів і вводить заборонні мита. Незабаром безконтрольна емісія паперових грошей руйнує грошову систему та ввергає

Францію в економічний і політичний хаос, який посилюється майже безперервними війнами.

Після стабілізації, забезпеченої економічною політикою Директорії, з'явилися і перспективи миру. Підписаний в Ам'єні в березні 1802 р., тобто менш ніж через рік після народження Бастія, мирний договір, покликаний врегулювати взаємні претензії Англії, Франції, Іспанії та Голландії (Батавської республіки), знаменує закінчення періоду так званих революційних воєн.

Однак недовгий мир вже в травні 1803 р. змінюється новою війною з Англією. У лютому 1806 р. Наполеон розширює списки заборонених до ввезення іноземних товарів, на що англійці відповідають оголошенням торгової блокади узбережжя від Бреста до Ельби. У листопаді того ж року Наполеон оприлюднює Берлінський декрет, який встановлює тотальну заборону на торгівлю і навіть листування з Англією. Починається період так званої континентальної системи або блокади [7, с.140-142].

Сімейство Бастія зазнало на собі всі політичні і економічні потрясіння епохи. У зв'язку із занепадом торгівлі П'єр Бастія, батько Фредеріка, у 1807 р. переселяється в Мюгрон, до фамільного маєтку, що належить дідові Фредеріка по батькові. Через рік мати Бастія померла, а в 1810 р., коли Бастія виповнилося 9 років, помер і П'єр Бастія. Фредерік залишається сиротою, виховуючись у сім'ї діда [5, с.20]. Велику роль в житті Фредеріка зіграла незаміжня сестра батька, тітонька Жюстіна Бастія, яка багато в чому заповнила відсутність матері в його житті, і про яку він зберіг добрі спогади. У 1814 р. він вчиться в школі в м. Сан-Север, а в 1815 році його віддають в одне з кращих навчальних закладів Франції – лицей при домініканському монастирі в Сорезі, поблизу Тулузи, що досить далеко від рідних місць. Збереглися грамоти і нагороди, яких був удостоєний юний Фредерік (за успіхи в англійській мові за 1817 р. і за літературні вправи в різних жанрах за 1818 і 1819 рр.). Незважаючи на те, що Фредерік не закінчив лицей та повернувся в Байону, його освіта була досить якісною. Він вивчив латинь, античних авторів, історію, математику, теологію та, що було досить незвично на ті часи, англійську мову [5, с.21].

З 1819 р. Фредерік починає працювати в сімейній компанії Бастія, якою управляє його дядько. Тут він на практиці освоює рахівництво, опановує методам комерційних розрахунків, вникає в заплутані та мінливі митні правила. Тоді ж він інтенсивно займається самоосвітою – вивчає іспанську та італійську, а також мову басків, на якій говорять в тих місцях. У коло його інтересів входять французька література, філософія та географія, фізика та хімія, ботаніка та алгебра, механіка та музика. У Байоні він знайомиться з економічною теорією – вивчає «Трактат з політичної економії» Жана-Батіста Сея, читає Адама Сміта.

Цей період в житті Бастія триває до 1825 р. Потім його доля робить ще один поворот – після смерті діда він успадковує фамільний маєток. Фредерік, супроводжуваний тітонькою Жюстін він повертається у Мюгрон.

У Мюгроні молодий Бастія був зайнятий підтримкою маєтку на плаву. Аграрна система старого порядку зметена революцією, власність і праця хліборобів укріплені кодексом Наполеона, який продовжує діяти і

при Бурбонах, і маєток працює як велика товарна ферма [9, с.37]. У всякому разі, Бастія доводиться спілкуватися з орендарями, сезонними робітниками і поденниками, з оптовими покупцями зерна, заготівельниками сільськогосподарської сировини для промислових підприємств, перевізниками, роздрібними торговцями і всіма взагалі учасниками місцевого агропромислового ринку. Бастія займається всім, особливо активно спочатку: організацією виробництва, договорами з орендарями, наймом і звільненням працівників, збутом, розрахунками. Фактично, він працює управителем у маєтку, що належить йому самому.

Згодом, однак, він знаходить час для продовження самоосвіти та участі в житті місцевої громади. Є свідчення того, що Бастія тяготиться своїми обов'язками і використовує всі можливості, щоб частково звільнитися від них. На цій підставі деякі сучасники стверджували, що Фредерік Бастія не показав практичної хватки. Точна картина не ясна, проте згаданий перерозподіл занять з економіко-теоретичної точки зору може бути наслідком не лінощів, а зростання особистої ефективності при відсутності схильності або можливості нарощувати масштаби виробництва. У цих умовах збільшення вільного часу є вельми зрозумілим способом реалізації економічного ефекту господарської діяльності [9, с.43].

Бастія продовжує інтенсивну самоосвіту. Він займається статистикою, фінансами та іншими прикладними економічними дисциплінами, а також продовжує вивчати економічну теорію, інтерес до якої виник у нього раніше. У мюгронський період, крім Сея, він ґрунтовно вивчає Кондільяка, Бодо, Кене, Летрона, Тюрго, Гурне, Дюпон де Немура, Сміта, Рікардо, Мальтуса, Дестют де Трасі та інших авторів, включаючи Дюнуайе, Шарля Конта, Сеніора, Кері, Шторха. Бастія поповнює знання в області політичної філософії – Монтеस्क'є, Бенджамен Франклін, Томас Джефферсон, Руссо, Вольтер, Дідро, Мірабо, Кондорсе, Сіейс, Шатобріан, Констан стають об'єктами систематичного вивчення. Він знаходить співрозмовника в заштатному містечку департаменту Ланди, якогось Фелікса Кудруа, який, будучи ярим прихильником Руссо, дотримувався етатистських ідей. Знаючи подальшу долю Бастія, можна припустити, що саме Кудруа став його першою аудиторією і опонентом – у всякому разі, ця людина, в ході численних бесід і суперечок з Бастія, змінила свої погляди, ставши переконаним лібералом в класичному значенні цього слова [8, с.159].

Поступово Бастія починає проявляти інтерес до питань актуальної економічної політики. Спочатку цей інтерес обмежується місцевим господарським життям. У 1830 р., нагхненний липневою революцією, яка повалила династію Бурбонів, він пише і публікує текст під заголовком «До виборців департаменту Ланди». Завдяки цьому зверненню Бастія стає відомим в окрузі, і в тому ж році його обирають мировим суддею кантону Мюгрон. Збереглися свідчення того, як Бастія виконував цю – першу для нього – громадську роботу. Вислухавши обидві сторони позову Бастія деякий час мовчав, обмірковуючи рішення, яке оголошував сторонам позову, не посылаючись ні на які статті кодексів або адміністративних установлень і взагалі не згадуючи про

них. Сучасник зазначає, що він судив по здоровому глузду і справедливості. У всякому разі, його рішення, які завжди відрізнялися ясністю і стислістю, протягом усіх років його суддівського служіння приймалися сторонами без протестів та апеляцій [9, с.56].

На відміну від його суспільного життя, про приватне життя Бастія майже нічого не відомо. У 1830 р він познайомився з Марі Іар (Marie Hiard), з якою одружився в лютому 1831 р. Є уривчасті відомості про юний вік Марі, про протидію батьків дівчини її заміжжю, про те, що досить швидко цей шлюб фактично розпався. Історики розходяться в питанні про те, що дійсно сталося. В архіві Бастія після його смерті зберігся лише один лист Бастія до дружини [9, с.67-68].

З наступного року він виставляється на виборах в муніципальні та регіональні адміністративні органи по своєму округу. Бастія бере участь у виборах аж до 1834 року, коли виборці, нарешті, голосують за його кандидатуру, і він стає членом генеральної ради департаменту Ланди від округу Сен-Север.

У квітні того ж 1834 р. Бастія пише свій перший твір на економічну тему, відгукнувшись на заклик міністра фінансів графа Дюшателя. Темою цього твору стала знаменита в той час петиція, з якою підприємці з Бордо, Гавра та Ліона звернулися до уряду. Преса донесла до публіки гасло петиції – «менше протекціонізму», однак повністю спотворила її істинний сенс. Бастія показав, що позиція авторів петиції, які просили короля встановити диференційовані мита, еквівалентна позиції протекціоністів. Мита, відповідно до прохання, повинні були бути диференційовані в залежності від того класу, до якого відноситься ввезений товар. Розподіл на класи відображав різницю в ступені обробки – прохачі хотіли звільнити від мит сировину, помірно обкласти напівфабрикати і встановити максимальний тариф для готових виробів.

У цьому першому творі вже видна та теоретична проникливість, яка стала притаманна Бастія як теоретику, дозволила йому формулювати абсолютно вірні, причому новаторські положення, не відкидаючи формально неправдиву трудову теорію цінності. Бастія оголює прагнення прохачів до отримання позаекономічних переваг, тобто таких переваг, які не обумовлені добровільними рішеннями учасників ринку та можливі тільки при наявності обмежень і примусу.

Поки мова йде про «систему заходів, покликаних забезпечити добробут всієї французької нації», читач, що не розбирається в економіці, навряд може погодитися або заперечити скільки-небудь осмислено. Бастія показав, що коли простодушні прохачі переходять до аргументації, до викладу того, що конкретно вони мають на увазі, кажучи про необхідність пропонованої системи «для процвітання Франції», то мова йде про систему, наслідки якої будуть сприятливі для деяких, але виявляться руйнівними для економічного становища всіх інших. Від цього наївного розрахунку замаскувати протекціоністський характер петиції слід відрізнити принципове вирішення питання, яке бачиться Бастія в якомога повнішому і однорідному за видами діяльності зниженні зовнішньоторговельних бар'єрів. «Ви просите привілеїв для небагатьох, в той час як я вимагаю свободи для всіх» [2, с.78].

Оригінальний текст цієї роботи Бастія опублікований

в найбільш повному зібранні його творів, виданих після його смерті. Однак Бастія неодноразово повертався до проблеми диференційованих мит і до самої петиції. На початку 1840-х років на базі початкового тексту і з використанням нової інформації він пише ряд статей: «Диференційовані мита» і «Сировина», які пізніше увійдуть до праці «Економічні софізми» [4].

Судновласники Гавра просять звільнити сировину від мит з тим, щоб «задіяти потужності морського транспорту». З ними погоджуються фабриканти Ліона, кажучи, що цей захід допоможе забезпечити сировиною їх фабрики. Ліонці мали необережність вказати, що підтримують судновласників, «щоб довести цим, що вигоди мануфактурних міст не завжди суперечать вигодам міст приморських» [4, с.115]. Бастія, відповідаючи прохачам, звертає їх увагу на непродуманість та суперечливість концепції вигоди, що розуміється таким чином. Узгодженість такого роду «вигод» не має однозначно позитивного характеру. Більш того, такі «вигоди» цих двох груп підприємців суперечать вигодам, по-перше, внутрішніх виробників, наприклад, селянам та іншим постачальникам сировини, і по-друге, вигодам всіх взагалі французів, що розглядаються як споживачі (оскільки не допускають на внутрішній ринок більш дешеві імпортовані вироби) [4, с.116].

Бастія використовує тут прийом, який відтепер стане його фірмовим знаком – доведення положень опонента до абсурду. Відзначаючи, що перевезення сировини, яку рвуться здійснити судновласники, являє собою, в значній мірі, безглузде перевезення відходів, він вигукує: «І це ви називаєте мудрою економічною політикою!» Прохачі вважають підвищені (порівняно з альтернативними варіантами) обсяги перевезень благодійними для «національної економіки?» [4, с.118]. Бастія пропонує їм негайно перестати ввозити з Росії оброблену деревину і почати ввозити не товарний, а необроблений ліс – з суками, корою і корінням. Потрібно також перестати возити з Мексики золото в злитках, а почати возити його у вигляді руди. Шкідливою «для економіки» виявляється перевезення з Аргентини вироблених шкір – корисною буде перевезення шкур, не знятих з убитих тварин. Він доносить до читача просту думку – якщо сьогодні прийняти логіку прохачів, то завтра доведеться піти назустріч залізничникам, які жадають заборони виробництва брендів в провінції Коньяк – з тим, щоб доставляти в Париж замість однієї бочки коньяку десять бочок вина для переробки його в Парижі, «з метою доставити роботу паризькій промисловості і завантажити локомотивні потужності» [4, с.119].

«Промисловість, морський транспорт, праця мають на меті загальну користь – добробут суспільства; створювати же даремні виробництва, заохочувати зайві перевезення, викликати марний труд не для суспільного добробуту, а на шкоду суспільству, значить зводити повітряні замки. Мета наших устремлень – не праця, а споживання. Будь-яка непродуктивна праця є чистим збитком. Платити судновласникам за перевезення по морях марного сміття – все одно, що платити їм за кидання рикошетом камінчиків по поверхні води» [4, с.123]. Після цього Бастія друкує ряд робіт, присвячених місцевим проблемам (в січні 1841 року – «Скарбниця і виноградники», в січні 1843 – «Записка

про виноробство», в 1844 р. – «Розподіл поземельного податку в Ландах»).

Бастія є активним учасником дискусій, які ведуться в місцевому клубі, в тому числі, з питань внутрішньої і зовнішньої політики. Одна з таких дискусій – з приводу відносин між Францією та її сусідом, Англією, яку багато французів вважали природним ворогом, закінчується бурхливою сваркою між Бастією та одним з його опонентів, пройнятого англофобським духом. Це подія, яка мала місце в початку 1844 р. спонукає Бастію підписатися на англійський журнал *The Globe and Traveler*, який висвітлює актуальні події внутрішньополітичного життя Англії. Серед безлічі проблем, які становили порядок денний британської громадської початку 1840-х років (зростання чартистського руху, зовнішня політика, питання банківської реформи, Ірландія тощо), найголовнішою та найбільш гострою проблемою була нестерпна ситуація на внутрішньому ринку продовольства, багато в чому створена системою мит.

Саме до часу, коли Бастія зацікавився тим, що відбувається в Британії, відносяться перші успіхи Ліги за скасування хлібних законів, що зробила величезне враження на Бастію. Поряд з успіхами Ліги (головний з яких – радикальне зниження, а потім і скасування мит на ввезення зерна – був ще попереду), Бастія був вражений цілковитою невідомістю цього досвіду у Франції. Він вирішує показати своїй країні різную картину мирної боротьби за свободу, що розгорнулася по ту сторону Ла-Маншу. Влітку 1844 р. Бастія пише статтю «Про вплив французького та англійського тарифів на майбутність обох народів» і відсилає її в «Журнал економістів» (*Journal des Économistes*). Цей журнал, заснований в 1841 р., був першим в світі спеціалізованим журналом, цілком присвяченим економічній теорії та економічній політиці. Редакцію журналу сформувала група однодумців (Шарль Дюнуайе, Жозеф Гарньє, Густав Молінарі). Стаття Бастію виходить в журналі в жовтні 1844 р. Вона має шалений успіх, і Бастія перетворюється на найвідомішого автора Франції – не тільки в галузі економіки, але й по суспільно-політичним питанням взагалі [2].

Відіславши статтю, Бастія в Мюгроні збирає свої переклади промов Кобдена та інших матеріалів про діяльність Ліги за скасування хлібних законів і пише до них велику вступну статтю. Закінчивши рукопис, він везе її в Париж, до видавництва Гільомена.

У Парижі Бастія опиняється серед однодумців і друзів. Це дуже важлива обставина, оскільки Бастія, відрізняючись безсумнівною інтелектуальною безстрашністю, в спілкуванні завжди відрізнявся сором'язливістю та скутістю. В нього був тихий голос, його манери парижани знаходили провінційними, а одяг – старомодним. За свідченням Густава де Молінарі, коли Бастія, з його довгим волоссям, маленьким капелюхом, в найширшому сюртуку і з величезною парасолькою, яка робила його схожим на селянина, що приїхав для огляду паризьких пам'яток, йшов по бульвару, він привертав до себе увагу численних роззяв, які показували на нього один одному [9, с.137].

Однак у всьому, що стосувалося мети його приїзду, Бастія не виявляв ні нерішучості, ні провінційної недолугості. Він швидко займає центральне становище в колі паризьких економістів ліберального спрямування.

Ставши співробітником «Журналу економістів», Бастія готує номери до друку, відповідає авторам надісланих рукописів, друкується сам – і в цьому журналі, і в інших періодичних виданнях. Повернувшись з Англії, куди він їздив в середині 1845 року (за підсумками цієї поїздки він пише записку про перспективи французької виноторгівлі в Великобританії), Бастія розгортає бурхливу діяльність по організації у Франції Товариства за свободу обміну. Завдання Товариства бачаться йому більш широкими, ніж завдання англійської Ліги за скасування хлібних законів. Йдеться про боротьбу з тим, що Бастія називає «монополією». Під цим терміном він об'єднує всі види прямого позаекономічного примусу, а також такі «цивілізовані» форми державного втручання, як тарифи, податки, субсидії, безвідносно до того, стосується це зовнішньої або внутрішньої торгівлі. Крім того, до «монополії» він зараховує всі взагалі прояви фаворитизму по відношенню до тих чи інших осіб або привілейованих груп, чи йде мова про казенні підряди або про участь міністрів та депутатів в діяльності приватних фірм. У своїй боротьбі з хлібними законами діячі англійської Ліги теж вказували на несправедливість привілеїв, однак для них звернення до цієї тематики було засобом для досягнення власної вузької мети (скасування одного з видів мит), тоді як для Бастію забезпечення чесних умов ведення економічної діяльності стає центральним пунктом і головною темою [2, с.113-114].

Взимку 1845–1846 рр. Бастія проводить десятки зустрічей з підприємцями, журналістами, депутатами палати. У своїх статтях того періоду він звертається до урядовців, показуючи відсутність протиріччя між їх довгостроковими інтересами і звільненням економіки від пут регламентації. Різні аспекти його популярності взаємно підсилюють один одного. В кінці 1845 р. друком виходить перша книга «Економічних софизмів», яку захоплено зустріли не лише широкі кола читачів, а й академічна спільнота. У 1846 р. Бастія обирають членом-кореспондентом французької Академії наук, що привернуло до нього увагу за кордоном. Його роботи переводять на німецьку, італійську, шведську, іспанські мови.

У тому ж році він організовує французьке Товариство вільного обміну і стає секретарем його друкованого органу *Le Libre Échange* («Вільний обмін»). Це суспільство зіграє вирішальну роль в тривалому процесі лібералізації французької торгівлі, апогеєм якого стане укладення в 1860 р. торгового трактату між Францією і Англією (договір Кобдена-Шевальє), який покінчив із залишками протекціоністських бар'єрів, що зводилися з часів меркантилізму і досягли небачених висот в епоху Наполеона. Крім статей, що ввійшли в «Економічні софизми», Бастія написав в той період безліч статей, опублікованих в періодичній пресі – рецензії (зокрема, на фундаментальну працю Ш.Дюнуайе), некрологи, коментарі тощо [1-3].

Бастія бачив наростання напруги в економічному становищі країни. Від його очей не сховався гарячковий характер економічного буму, корупція, протекціонізм та фаворитизм. Він з гиркотою констатував, що громадські виразки, на які з професійним пафосом вказують соціалісти, зобов'язані своїм походженням зовсім не обміну, грошей, капіталу та підприємництва. Навпаки, всі

вони є прямими й непрямими наслідками зайвого втручання держави в економічну діяльність людей. Добре розуміючи те, що згодом було названо методологічним індивідуалізмом, він вказував, що, в кінцевому рахунку, одні люди (складаючи незначну меншість) здійснюють різноманітне насильство по відношенню до інших людей, користуючись необізнаністю всіх інших щодо наслідків такого насильства для всіх членів суспільства.

Після того як вибухнула революція, навесні 1848 р. Бастіа обирається в установчі збори від департаменту Ланди, а в 1849 р. стає членом законодавчих зборів. До 1848-1849 рр. відноситься його полеміка з соціалізмом. Памфлети і статті тих років відрізняє не тільки відточена форма, а й глибина змісту – він пророче вбачає в соціалістичних і комуністичних ідеях нового ворога, яким буде призначено – поряд з етатистським консерватизмом – стати в число найголовніших ворогів свободи [9, с.119].

В останній період життя Бастіа пише з тією ж інтенсивністю, незважаючи на зайнятість в якості депутата і швидко прогресуючу хворобу. Тихий голос стає ще тихіше – туберкульоз в той час був невиліковний. Він їде в Англію, потім – влітку 1849 року – в останній раз відвідує Мюгрон. До цього ж періоду відносяться його останні роботи: «Закон» та «Держава». Восени йому стає гірше, і він вирішує їхати в Італію, щоб продовжити роботу над «Економічними гармоніями». У Ніцці йому попадається газета, в якій він читає власний некролог, надрукований помилково. Він помер в Римі 24 грудня 1850 року, на руках у своїх друзів, яким судилося зробити гігантську роботу по виданню його праць.

Висновки. Фредерік Бастіа – глибокий та оригінальний економіст, публіцист, громадський і політичний діяч, який залишив помітний слід в самих різних областях. Його прихильність ідеалам свободи і прогресу, яка здобула йому славу за життя і забезпечила вдячність нащадків, протягом більшої частини ХХ ст. не мала суспільного попиту. В останні роки, однак, інтерес до особистості і праць Бастіа стрімко зростає, свідченням чого є пропонована читачеві стаття.

Література

1. Бастіа Ф. Грабеж по закону / Фредерік Бастіа. – Челябінск: Социум, 2006. – 250 с.
2. Бастіа Ф. Кобден и Лига. Движение за свободу торговли в Англии / Фредерік Бастіа. – Челябінск: Социум, 2003. – 732 с.

3. Бастіа Ф. Что видно и чего не видно / Фредерік Бастіа. – Челябінск: Социум, 2006. – 144 с.
4. Бастіа Ф. Экономические софизмы / Фредерік Бастіа. – Челябінск: Социум, 2001. – 304 с.
5. Блауг М. Бастіа, Фредерік / М. Блауг // 100 великих экономистов до Кейнса. – СПб.: Экономикс, 2008. – С. 20-22.
6. Лабутина Т.Л. Культура и власть в эпоху Просвещения / Татьяна Леонидовна Лабутина. – М.: Наука, 2005. – 458 с.
7. Огурцов А.П. Философия науки эпохи Просвещения / Александр Павлович Огурцов. – М.: Наука, 1993. – 213 с.
8. Туган-Барановский М.И. Очерк VI. Социально-политическое направление / М.И. Туган-Барановский // Очерки из новейшей истории политической экономии: (Смит, Мальтус, Рикардо, Сисмонди, историческая школа, катедер-социализм, австрийская школа, Оуэн, Сен-Симон, Фурье, Прудон, Родбертус, Маркс). – СПб.: Изд. журнала «Мир божий», 1903. – С. 159.
9. Russel D. Frederic Bastiat: Ideas and Influence. Irvington-on-Hudson / Dean Russel. – N.Y.: Foundation for Economic Education, 1969. – 162 p.

References

1. Bastiat F. Grabezh po zakonu / Frederyk Bastiya. – Chelyabinsk: Socium, 2006. – 250 s.
2. Bastiat F. Kobden y Liga. Dvizheniye za svobodu torgovly v Anglii / Frederyk Bastiya. – Chelyabinsk: Socium, 2003. – 732 s.
3. Bastiat F. Chto vy'dno y' chego ne vy'dno / Frederyk Bastiya. – Chelyabinsk: Socium, 2006. – 144 s.
4. Bastiat F. Ekonomicheskiye sofizmy / Frederyk Bastiya. – Chelyabinsk: Socium, 2001. – 304 s.
5. Blaug M. Bastiat, Frederyk / M. Blaug // 100 velikiykh ekonomystov do Keynisa. – SPb.: Ekonomikskus, 2008. – S. 20-22.
6. Labutina T. L. Kul'tura y' vlast' v epokhu Prosveshcheniya / Tat'yana Leonidovna Labutina. – M.: Nauka, 2005. – 458 s.
7. Ogurczov A. P. Fylosofiya nauky' epokhy Prosveshcheniya / Aleksandr Pavlovych Ogurczov. – M.: Nauka, 1993. – 213 s.
8. Tugan-Baranovskiy M. Y. Ocherk VI. Sotsial'no-politycheskoye napravleniye / M. Y. Tugan-Baranovskiy // Ocherky' y'z novejshey y'story' y' politycheskoy ekonomiy': (Smyt, Maltus, Rykardo, Sy'smondy', y'storycheskaya shkola, kateder-sotsyaly'sty, avstriyskaya shkola, Ouen, Sen-Sy'mon, Fur'e, Prudon, Rodbertus, Marks). – SPb.: Yzd. zhurnal'a «Myr bozhny'», 1903. – S. 159.
9. Russel D. Frederic Bastiat: Ideas and Influence. Irvington-on-Hudson / Dean Russel. – N.Y.: Foundation for Economic Education, 1969. – 162 p.

Dobrolyubska H.I.,

Associate Professor of the Department of Economy and Entrepreneurship,
Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture, dobrogive@gmail.com

Dobrolyubska Yu.A.,

Doctor of philosophical sciences, Professor, Chief of chair of World History and Methodology of Science,
South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky, jdobrol@ukr.net

Ukraine, Odessa

HISTORICAL AND ECONOMIC HERITAGE OF F. BASTIAT

Among the figures of the French economics and theoretical school, the figure of Frederick Bastiat deserves an independent study. The French economist of the 19th century preached the harmony of the interests of capital and labor, introducing the capitalist system as a «natural» organization of society. Bastiat rejected the fact of the enrichment of the capitalists and the impoverishment of the working people. The relationship between the classes of Bastiat was seen as an exchange of services, and capitalists' profits as a percentage of capital.

Key words: protectionism, mercantilism, economic policy, historical biography, economical and theoretical school.